

શ્રી ૨ અહુરમજદની મદદ હોબો.

શ્રી નારગોળ જશન કમિટી સાહિત્ય
સીરીઝ નાં. ૨.

નારગોળ જશન કમિટીના સભાસદો માટે મુક્ત.)

મોત વખતે દિલાસો

અને

આપઘાત અને તેનાં માઠાં પરિણામો.

લખનાર :—

ખાંપુજી નવરોજી વાડીઆ નારગોળ.)

છપાવી પ્રગટ કરનાર :—

શ્રી નારગોળ જશન કમિટી.

ઓગસ્ટ ૧૯૪૧ ઇસવી.

અસ્કંદારમદ ૧૩૧૦ વજદેજરદી.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૮૮૩ કિમત

ગ્રંથનામ ઝોલ વખતે દિવારો

વર્ગિક પ ૪૪૨૪ : ૩૬૪

ધણું વર્ષ પર મેં ડાં જીવણુ જમશેદજી મોદીની “ મોત ઉપર વાંચે ” ના વિચારો જાણ્યા ત્યારથી મેં વિચાર કર્યો હતો જે મોત વખતે દિલાસો મળે એવો પ્રચાર શેહરો કરતાં ગામોમાં વધુ થવાની જરૂર હતી. કારણ ગામોમાં માહેતમ ખાસ કરી બાનુઓમાં મોત પાછળ માહેતમ કરે તથા તેના તેજ વિચારો યાદ કરી પોતે દુઃખી થઈ ધરનાં તેમજ ખેસીઓને પણ ફરી ફરી યાદ દેવડાવી તાજી યાદ કરી ગમમાં ગીરફતાર કરે છે. તો તેવા વખતમાં આવી એક બાબદનો ફેલાવો કરેલો અસ્થાને નહીં ગણાશે. આ બાબદથી ઘણું ભાગે સંધ્યારો મળશે. પહેલાં મેં સમજ્યું હતું જે મોત વખતનું માહેતમ સ્વાર્થી છે ! આ જાણી પહેલાં તો મને અજ્ઞયખી ઉપજી પણ શાંતપણે વિચાર કરતાં ડાં સર જીવણુ મોદી જેવા અથંગ શીલોશોદ્ધરનું કેહવું તદ્દનજ વાજખી ગણાય. જે બાબદ મેં આ ચોપાન્યાંમાં વીગતે લખી છે.

ઉપર મુજબની મારી માન્યતા હોવાથી અને મરનારનાં ખેસીઓને આવા દાખલાથી દીલાસો પણ મળે છે એવા હેતુથી મરહુમ મીં એદલજી ખેરામજી ફટાક્યાના ઉઠમણાની ક્રિયા થવા પછી (૫૦ જ ૧૨૯૬) મેં તે વેળા મોત વખતે દીલાસો આપનારી હકીકત ત્યાં ભેગી મળેલી ગંભીર મીજલસમાં કહી સમજાવી હતી.

આ મારો લેખ “ મોત વખતે દિલાસો ” વાંચી આથી ઘણાકોને તેવા વખતમાં સંધ્યારો મળશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

મોત ઉપર કાબુ ધરાવનાર મુસલમાન કોમને મેં જોઈ છે તેઓને ખુદા પર વિશ્વાસ પૂર્ણ રીતે ખીજેલો હોવાથી “ ખુદાકા હુકમ ” કરી સંધ્યારો મોત વખતે લે છે.

આપઘાત અને તેના માઠાં પરિણામો વાલો લેખ અઠવાડીક કચસરમાં મેં લખેલો તે વાંચી ઘણાકોની ખાહેશ હતી જે તેનો બોહોલો ફેલાવો થવો જોઈએ. ખાસ કરી વિદ્યાર્થીઓમાં અને બેકારો વીગેરેમાં આ લેખમાં જે મેત્રીક ફેલ થયલા છોકરાનો હેવાલ લીધો છે તે નારગોળના છોકરા માટે ઈશારો છે. મારી તો છોકરાંઓનાં મા-બાપ કે વાલીઓને ભલામણ છે કે છોકરાંઓ પરિક્ષામાં ફેલ થાય તેમને ઠપકો આપવો નહીં પણ ધીરજ તથા હિંમતના બોલોથી તેની દીલગીરી ભુલાવવી જોઈએ છે. જે વિષય મેં આ ચોપાન્યાંમાં લીધો છે તે વાંચવાથી હેવાલ જણાશે.

આ વિષયો મેં મારી ફરસુદના વખતે પવિત્ર બહારોટની તલેટીની જગે જ્યાં એક સુંદર બંગલો આવેલો છે તેમાં ખેસી લખ્યો હતો. અને આ વિષયોનો બોહોલો ફેલાવો કરવાનાં હેતુથી નારગોળ જશન કમિટીએ તે નારગોળ-સરોંડા-દેવીયર વગેરે ગામોમાં આ ચોપાન્યું મુક્ત વહેંચાવાની ગોઠવણ રાખી છે તે આ કમિટી માટે સ્તુતીપાત્ર છે.

(બહારોટ), કરજગામ (ખીટીશ).

લીં સેવક,

તાં ૨૫-૫-૧૯૪૧.

બાપુજી નવરોજી વાડીઆ.

શ્રી દાદાર અહુરમઝદની મદદ હોજો.

મોત વખતે દિલાસો અને તેની ફિલસુફી.

મોતનો વિચાર—મોત એટલે શું ?

મોત એ માણસજાતનાં આત્મા અથવા રવાનની હાલતના ફેરફારનો એક તબક્કો છે. મોત તદ્દન નિસ્તી ઉત્પન્ન કરતું નથી પણ તે એક જાતનો ફેરફાર ઉત્પન્ન કરે છે. મોતથી રવાનમાં આત્મા સમુળગો નાશ પામતો નથી પણ તે બીજી હાલત અખત્યાર કરે છે. આત્મા અમર છે માટે મોતથી તેનો છેડો આવતો નથી, પણ તે બીજી હમેશગીની દુન્યા માટે પસાર થાય છે. સંપૂર્ણ મરણ અથવા તો લેયાતીનો સમુલ્લગો છેડો એવું કાંઈ નથી. આપણને જે મોત દેખાય છે તે રવાનના એક જાતનો ફેરફાર છે. જે પ્રમાણે ઉનાળામાં ઝાડો દેખાઈતી રીતે તદ્દન સુકાઈ જાય છે તેથી તે ઝાડ જાણે મરેલું જેવું દેખાય છે, પણ ખરું જોતાં તે તદ્દન મરી જતું નથી પણ ચોમાસું આવતાં તેને પાતરાં આવી સાળુતાળું દરખત ઉમેરું આપણે જોઈએ છીએ, તે પ્રમાણે મોતથી આપણી આ ખાકી દુન્યાની લેયાતી થોડો વખત જાણે સુકાઈ જાય છે પણ તદ્દન નાશ પામતી નથી, પણ આપણી લેયાતી મોતે ઉપજાવેલા ફેરફાર પછી તે પાછી ચાતુ અને ચાતુજ રહે છે.

છંદગીની લાંબી સફરમાં આ જલ્દાનની છંદગી ફક્ત એક મંજલ એક તબક્કો છે, યાને મુસાફરખાના જેવું છે તેનો એક દાખલો અંત્ર ટાંકીશું.

કહે છે કે એક ફકીરે એક દહાડો એક પાદશાહના મેહલમાં બૂલમાં તે મેહલને એક મુસાફરખાનું સમજી ત્યાં પોતે પડાવ નાખ્યો. પાદશાહના એક દરબાન ત્યાં આવી લાગ્યો અને પેલા ફકીરને ત્યાં કિતરવાનું કારણ પુછ્યું. ફકીરે કહ્યું કે આ મુસાફરખાનામાં એક રાત હું રહેવા માંગું છું. આ વાતચીત ચાલતી હતી તેટલામાં પાદશાહ ત્યાં આવી લાગ્યો અને પેલા ફકીરના જવાબથી હસીને કહેવા લાગ્યો કે “ એક મેહલને અને એક મુસાફરખાનાને તું ઓળખી શકતો નથી ? ફકીરે કહ્યું ખુદાવંદે ત્યામત ! મને જે ત્રણ સવાલો પુછવા દેશો ? પાદશાહે શું સવાલો છે તે પુછીયા ફકીરે પુછ્યું કે “ આ મકાન કોણે બાંધ્યું હતું ? ” પાદશાહે કહ્યું “ મારા એક વડવાએ.” ફકીરે પુછ્યું “ થોડાં વર્ષ પર તેમાં કોણ રહેતું હતું ? ” પાદશાહે જવાબ દીધો “ મારો બપાવો.” ફકીરે પુછ્યું “ ત્યાર પછી કોણ રહેતું ? ” પાદશાહે કહ્યું “ મારો બાપ.” ફકીરે પુછ્યું હાલમાં કોણ રહે છે ? ” પાદશાહે જવાબ

દીધો “હું પોતે રહું છું.” ફકીરે પુછ્યું “તમારા પછી કોણ રહેશે ?” પાદશાહે જવાબ દીધો “મારો શાહનદો.” ત્યારે ફકીરે કહ્યું કે તું જો કે “જેમ એક મુસાફરખાનામાં કોઈ શખ્સ જાયુક રહેતો નથી પણ એક આવે છે અને બીજો જાય છે તેમ તારાં આ મકાનમાં પણ જુદા જુદા તારા વડવાઓ રહ્યા હતા અને તેઓ મોતને શરણ થઈ ચાલી ગયા અને તું પણ જવાનો ત્યારે આ મેહેલ પણ એક જાતનું મુસાફરખાનુંજ છે.”

ઉપલી વાર્તા આપણને ખ્યાલ આપે છે કે આ જોહાન પણ જાણે એક મુસાફરખાનુંજ છે. આપણી હિંચાતીની લાંબી સફરમાં આ જોહાનના જમાનાની હિંચાતી એક મંજલ સમાન છે.

હવે આપણી જીંદગી એક પતંગીયાં સાથે સરખાવ્યે. જમીન પર ચાલતો એક ચોક્કસ જાતનો કાટો (જે ઉધઈ જાતનો છે) થોડા વખત પછી મરણ પામી સુકાં ખોખાં માફક પડી રહે છે અને તે પછી તે ખોખાંની હાલત છોડી એક સુંદર પતંગયું બની ઉડી જાય છે તેવી આપણી હાલત છે. ગુજરાતના જાણીતા કવિ દલપતરામે એક કવિતામાં કહ્યું છે કે :—

“આ તન રંગ પતંગ સરીખો જાતાં વાર ન લાગેજી.”

મોત માટેની તૈયારી.

જે પ્રમાણે દેશાવર મુસાફરીએ જવાના હોઈએ ત્યારે પ્રથમ સર્વે પ્રકારની તૈયારીઓ આપણે કર્યે છીએ, કપડાં, બીજાનું સાથે ખાવાનું વગેરે બધી સામગ્રી લેવા ભુલતા નથી પણ દરેક રીતની તૈયારી કરી પછીજ મુસાફરી શરૂ કર્યે છીએ તો મોત પછીની પેલી દુન્યાની અતી ઘણી લાંબી મુસાફરી માટે તો માણસે એથી પણ વધુ લાંબા વખતની તૈયારી કરવી જોઈએ. આ તૈયારી તે આત્મિક ગુણોની હોય છે તે. નીતિવંત સદ્ગુણો, ખુબીઓ અને નેકીઓ અખત્યાર કરવાની છે, માટે મોતનો વિચાર કરતા રહેવું એ ઘણું અગત્યનું છે.

માણસનો ખવાસ સંકટો વીસરી જઈ મોજમજાહ ઉપર જલદીથી ઢલે છે જેનો એક દાખલો લઈએ.

એક માણસ પાછળ ગેંડાના જેવું ફાડી ખાનારૂં પ્રાણી લાગ્યું. તે માણસ તેનાથી ડરી નહાસવા લાગ્યો અને તેમ કરતાં એક ખાડામાં પડ્યો. ખાડામાં પડતાં તેના હાથમાં તે ખાડાની કીનારીએ ઉગેલું એક નાનું ઝાડ આવી ગયું જે પકડીને તે ટીંગાઈ રહ્યો. ઝાડ પકડીને તેણે નીચે પગ ઠેરવી જાણ્યું કે તે બચ્યો પણ ઉપર નજર કરે છે તો એક કાળો અને એક સફેદ એવા બે ઉંદરો તે ઝાડના મુળ ખાઈ જાય છે તેથી ઝાડ તુટી જઈ ખાડામાં પડી જવાની ધાસ્તીમાં તે પાછો આવ્યો. નીચે ખાડામાં નજર કરે છે તો

એક જેઆનગાર અઝદા મેં ઉંધાડી ઉભો છે. જમીન ઉપર તેણે જ્યાં પગ ટેકવ્યા હતા ત્યાં ચાર સાંપો તેનીગમ ડોળા ધુરકતા હતા. તેવામાં ઉપર નજર કરતાં તેણે જોયું કે પેલાં ઝાડમાંથી મીઠાં મધનાં ટીપાં ટપકતાં હતાં. તરતજ પેલો માણસ જનવર, અજદાહ, સાંપો, ઉંદર એ સઘળાં તરફની ધાસ્તી વીસરી ગયો અને પેલાં મધનાં ટીપાં મોહોડાંમાં ઝીલવા મંડી ગયો. આ વાર્તા શું દેખાડે છે ? પેલું પુઠે લાગતું જનવર તે મોત છે. પેલો ખાડો તે આ દુન્યા છે, પેલું ઝાડ જેને તે વળગી રહ્યો તે જીંદગીની દોરી છે, કાળો અને સફેદ ઉંદર જે ઝાડને કરડે છે તે રાત અને દહાડો જે જીંદગીને ટુંકી કરતાં પસાર થાય છે તે છે, ચાર સાંપો તે માણસનાં શરીરના ચાર અનાસરો (આતશ-આબ-આદ અને ખાક) છે, નીચલો અઝદા તે દોઝખનો ગાર છે. આ વાત ત્યારે દેખાડે છે કે જોકે માણસની પાછળ મોત લાગેલું છે અને રાત દહાડો તેની જીંદગી ટુંકી થતી જાય છે અને આ દુન્યાઈ અનાસરો તેનું ધ્યાન રોકી જો તે ભલી જીંદગી નહીં ગુજરે તો દોઝખની ધાસ્તી આપે છે.

આપણે ભલાં કામો જો કરવાં હોય તો તે જનતી પહેલી જોગવાઈએ ફરી મોત માટે તૈયાર રહેવું જોઈએ.

ફિલસુફો કહે છે તેમ આપણી તકશીરોની સજ્જ માટે અને બીજી દુન્યામાં જવાના માર્ગ તરીકે મોતનો વિચાર કરવો એ ધર્મ અને ભરૂં કામ છે. મોત આવે છે ત્યારે આપણને એક ઘડીનો પણ વિલંબ આપતું નથી.

એક વાર એક સુરો સીપાઈ લડવાને મેદાને પડ્યો કે કોઈ પણ હમન-બંદ સાથે તે લડે તેટલાંમાં એક લાડકાં નીકલી આવેલી બુઢી ડોસીનાં રૂપમાં મોત સામું આવી ઉભું રહ્યું ત્યારે પેલા સીપાઈએ એક વરસની મેહતલ માંગી. ત્યારે મોત કહે છે “છ મહીના પણ નહીં આપું,” ત્યારે પેલા સુરો સીપાઈએ કહ્યું કે “ત્રણ મહીના તોખી આપ ” તો કહે કે “નહી.” “ત્રણ દહાડા તો આપ” તો કહે કે “ના ” ત્યારે પેલા સીપાઈએ કહ્યું કે “કસા ખાતર નહીં તો મારી મોટી દોલત વહેંચી આપવા ખાતર તો આપ” તો કહે કે “નહી તારે અગાઉથી તે ગરીબોને ખેરાત કરવી હતી” પછી કહ્યું કે “દોલત માટે નહીં તો બંદગી માટે તો ત્રણ કલાક આપ ” તો કહે “નહી તારે તે પણ કરતા રહી તૈયાર રહેવું હતું.”

મોતનો વિચાર જોવો નીતિમાન ઘડો આપી શકે તેવો નીતિમાન ઘડો કોઈ પણ શીક્ષકથી મલી શકે નહીં. આપણે યાદ રાખવાનું છે કે આપણે એક માનવી છીએ તેટલા માટે મરણને પાત્ર છીએ.

ફિલસુફો કહે છે તેમ મોત એ કુદરતને આપવી જોઈતી એક જાતની જરૂરની ચીજ છે માટે તેનાથી બીહુવું એ એક જાતની નબલાઈ છે. આ

શીલસુદે સમજાવ્યું છે કે “ભાઈ તું જનમ્યો ત્યારે સર્વે હસતા હતા પણ તું રડતો હતો. પણ એવું કર કે જ્યારે તું મરણ પામે ત્યારે સર્વે રડે અને તું હશે.” તેની કેહવાની મતલબ એ હતી કે “તું જનમ્યો ત્યારે દરેક બાળક જનમતાં રડે છે તેમ તું રડતો હતો, ત્યારે આબુબાબુ ભેગાં મળેલાં તારા ખેશીઓ પોતાનાં કુટુંબમાં એક ફરજંદની વૃધ્ધી માટે હસતા હતા. પણ હવે તું ભલી અને નેક જીંદગી ગુજાર અને આબુબાબુ સર્વમાં ભલાઈ પાંથર કે તારી ભલાઈની ભલી યાદથી તું મરતી વેળા ખુશી થાય અને નચીંત રહે. તેં સર્વનું બહું કર્યું છે અને કોઈનું ખુરં કર્યું નથી અને તારી આબુબાબુનાઓ રડે અને ગમગીન થાય કે તારા જેવો એક ભલો નેક મરદ ચાલ્યો જાય છે.”

મોત વેલા દિલાસો.

જો કોઈ અતલગનાં વહાલાંનું મરણ નીપજે તો યા આપણું વહાલું ગુજરે તો તે ખુદાનો હુકમ છે અથવા ગોયા કુદરતને આપવો જોઈતો એક જાતનો લાગો છે એમ ગણી સમુરી પકડવી ઘટે છે.

એક શખ્સે પોતાનો એક બેટા જે ખુદાઈ રાહ ઉપર ચાલતો હતો, બાપને ફરમાયરદાર હતો, મિત્રોનો માનીતો હતો, મીઠા અને નમ્ર સ્વભાવનો હતો તથા સર્વ પ્રકારે પ્રમાણીક હતો તેને મરણથી ખોયો તે મીત્ર ઉપર એક ફિલસુફે એક લાંબો પત્ર લખી તવારીખમાં બનેલા તરેહવાર દાખલા આપે છે.

૧ પેહલું તો મરણ ભલાઓને નેકીનાં બદલા સમાન ગણ્યું છે. આપણી આ ક્ષણભંગુર દુન્યામાં આપણે જે કરીશું તેનો બદલો બીજી જીહાનમાં મળશે. ભલાઓને બદલામાં ભલાઈ મળે છે ભુંડાઓને સજા થાય છે.

એક માતાના બે ઘણાજ ફરમાયરદાર બેટાઓ હતા, જેઓ પોતાની માતાનો ગોયા પડ્યો બોલ ઝીલી લેતા હતા. તેઓની માતા સ્ત્રી-ધર્મગુર હતી. એક દીવસે મંદીરમાં ચોકકસ વખતે પુજા કરવાની તેની વારી હતી, વખત થઈ જવા આવ્યો હતો છતાં તેણીને તેનો રથ ખેંચી જનારાં માણસો હજી આવ્યાં નહીં હતાં. ત્યારે તેણીના ઉપલા ફરમાયરદાર બેટાઓ પોતાના માતાજીની ગાડી મંદીરમાં ઘસડી લઈ ગયા. તેણી પોતાનાં બેટાઓની આવી ભલી વર્તણૂકથી ખુશી થઈ ઇશ્વર (દાદાર) પાસે દુવા માંગી કે “મારા આવા ભલા ફરમાયરદાર બેટાઓને જે સરસમાં સરસ બક્ષીસ હોય તે આપ.” ખુદાની કુદરત—તે બેટાઓને ઉંઘમાં નાંખ્યા જેમાંથી તેઓ પાછા ઉઠ્યાજ નહીં અને મરણ પામ્યા. આ વાત દેખાડે છે જે આપણી દુકાં નજરે મરણ એક મોઠો બનાવ છે પણ મરનાર માટે ખોદાતાળાએ એક ભલાં તરીકે અને ભલાઈના બદલા તરીકે તે ધાર્યો હોય.

મેત ઇશ્વરે ઘણાકોનાં બાળમાં ભલાં તરીકે સરખું છે. મેતથી બોલાવી લઈ ઇશ્વરે કાંઈ ભલુંજ ધાર્યું હોય. પણ માણસ અજ્ઞાનપણથી તેનો ભરમ સમજતો નથી. એવાં અજ્ઞાનપણને લીધે માણસો પોતાનાં વહાલાંઓના મરણ ટાંકણે એકમેકથી તદ્દન ઉલટા તરેહવાર સખખો જાહેર કરી રહે છે. જે બેટા પરણેલો ન હોય તો માતા તેના મરણ માટે સોક કરે છે કે “બેટા ! તું પરણીને કાંય નહી મુઓ કે તેથી અમુને જરા સંતોષ મળતે.” જે કાઠ પરણીને મરે છે તો પણ માતા સોક કરે છે કે “દીકરા ! તું કુંવારોજ કાંય નહી ગુજર્યો કે તારી ઘણીઆણીનો સંતાપ અમારાથી જોવાસે નહી.” જે દીકરો છોકરાં વગરનો મરે તો માય રહે છે કે “એકબે છોકરાં મેલીને કાંય નહી મરણ પામ્યો કે તે બચ્ચાંઓને જોઈને હમો દીલાસો લેતે.” “જો છોકરાંઓ મેલીને મરણ પામે તો વળી રહે છે કે “તારાં છોકરાં બચ્ચાંઓનો, તારાં નહાનાં ભુલકાંઓનો સંતાપ મારાથી કેમ જોવાસે !” જે નહાની ઉમરે બાળક તરીકે બેટા મરણ પામસે તો દુઃખી થયલી માતા રડશે કે “દીકરા ! જરા મોટા થઈને કાંય નહી ગુજર્યો !” જે મોટા થઈ જવાન ઉમરે ગુજરશે તો પણ રડશે કે “નહાનો હતો અને ખીમાર પડ્યો હતો ત્યારેજ કાંય નહી મરણ પામ્યો કે અમુને એટલું બધું લાગતે નહી.” જે દીકરો ઘણા વરસ બહારગામ હોય અને ત્યાં મરણ પામે તો જખમી દીલ સાથે માતા રહે છે કે “બેટા ! અહીં ઘેર આવીને કાંય નહી લક થયો.” જે ઘણા વરસ બહાર રહી પોતાને શેહરે આવી મરણ પામે છે તો વળી ઉલટા સખખથીજ માતા જરી કરે છે કે “દીકરા ! તું બહારગામજ કાંય નહી ગુજર્યો કે ઘણા વર્ષનો દુર હતો તે અમોને એટલું લાગતે નહી, થોડા દીવસને માટે વધુ માયા કાંય લગાડી !” આવી રીતે આપણુ માણસો એકમેકથી તદ્દન ઉલટાં કારણોથી મરણનો સોક કર્યે છીએ. કારણ ખોદાતાળાનો તે મરણમાં ભેદ શો છે તે આપણે પાંખી શક્તાં નથી અને જાણતાં નથી કે ભલુ મેત કેવાં મેતમાં સમાયલું છે. ત્યારે આપણે દિલાસો એવાનો છે કે એક બાપ (પુદા) પોતાનાં વહાલાં બચ્ચાંને (આપણને) પોતા પાસે બોલાવી લે છે.

૨ સોફ્ટીસ જે સાચ્યો અને પ્રમાણીક હતો તેને જ્યારે વગર વાંકે સજ્જ કરવામાં આવી અને ઝેરનું પ્યાલું પીવાને આપ્યું ત્યારે રમુજ અને ખુશ સ્વભાવ સાથે તેણે પીધું, કારણ તેનાં અંતઃકરણની સફાઈએ અને ભલાં ભવિષ્યની આગાહીએ મેતને એક ભલી ભલાઈ તરીકે તેની આગળ રજુ કરીધું. સોફ્ટીસે મરતી વેળાએ પોતાના મીત્રોને કહ્યું કે પ્રમાણીક જીંદગી ગુજરી ભોગવેલું મરણ એક જાતની આ દુન્યાની ખીમારીથી મને છોડવે છે, માટે જે હું મરણ પામું છું તો પણ તમો રાખેતાનો તંદરસ્તીનો ભોગ આપજો.

એક કીર્તિવંત કામ કરતાં મરવું તે લડાઈની ઝુંબેસમાં મરવા બરાબર બહાદુર મોત છે. આપણાં ભલાંઓનાં મરણુ વેલા જે કેહવાય છે કે જેનું અહીં કામ તેનું પેલી જોહાનમાં પણ કામ. અથવા જેને ખોદા બહુ ચાહે છે તેનું તે જલદી મરણુ નીપજવે છે. (Him-whom the gods do love they cause to die)

સોક્રેટીસની માફકજ ફ્રાસીઅનને એથીનીઅનોએ વગર વાંકે મારવા કહાડ્યો ત્યારે ઠડે પેટે તે મરવા ગયો. તેના સાથીઓએ મરણુ વેળા પુછ્યું કે “તારા દીકરાને કાંઈ કેહવડાવે છે ?” ત્યારે તેણે એવાજ વિચારથી જવાબ દીધો કે તેને કેહજો કે “એથીનીઅનોએ જે મને નુકસાન કીધું છે તે તું જીવી જજે.”

૩ વળી પોતાના ભલાં વહાલાંઓ જવાન ઉંમરે મરણુ પામે તો માણસે એકબીજા વિચારથી દિલાસો લેવો જોઈએ. આપણે આપણા ખેશીઓના મરણુ માટે રડીએ છીએ કે તે વધારે જીવ્યો હોત તો સારું. તે એક રીતે આપણા પોતાના સ્વાર્થ માટે છે તે મરનારનાં ભલાં માટે નથી. એક બાપ કે એક બેટા, એક મોહોરદાર કે એક મીત્ર, એક ભાઈ કે એક બહેન મરનાર માટે રડે છે. કારણ તે મરનાર યા તો પોતાના જરથી યા બાળુથી યા મનથી તેઓને ચારી દેતો, પ્રેમ અને મોહોબત દેખાડતો. યા કીર્તિ વધારતો. પણ જે મરનારની નજરે જોઈએ તો તેના મરણુ માટે રડવાનું કાંઈ કારણ નથી. મરનાર ભલો શખ્સ જે વધુ વખત જીવતે તો કદાચ કોઈ આડે માર્ગે ઉતરતે, કોઈ બદનામીમાં આવતે, કોઈ મુશકેલીમાં આવતે. માટે ખોદાતાળા જે તેની ઉપર મેહરબાન હતો તેણે તેને મુશકેલીમાંથી છોડવવા, તેની કીર્તિને ઝાંખ નહી લગાડવા તેડી લીધો હોય.

૪ એક બુઝર્ગ બાપ જેણે પોતાનો એક ઘણો લાયકીવાલો, કીર્તિવંત બેટા મરણુથી ખોચો હતો. તેને તેના એક ડાહ્યા મીત્રે દિલાસો દીધો કે “મોહતે તમારા બેટાની ભલાઈ ઉપર હવે સીલ માર્યું છે કે તે ભલો હતો. જે તે વધુ જીવતે તો કોણ જાણે કદાચ ભુંડાઈના માર્ગે ઉપર તેનો પગ લપસી પડતે. એક માણસ પછી તે ગમે તેવું ભલું હોય તેની જીંદગી ઉપર જ્યાં સુધી તે જીવતો હોય ત્યાં સુધી આપણે ભલાઈનું સીલ મારી નહી શક્યે. કોણ જાણે કે કાલે તે કેવો નીવડે અને આજ સુધીની સઘળી ભલાઈને ખોટી પાડે.”

૫ એક શખ્સને પોતાના મીત્રે સવાલ કર્યો કે કોણ સરસ તું કે તારા ફલાણાં ફલાણાં સગા ? ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે “અમારાં મરણુ સુધી વિચાર બાંધવાને થોભો, કારણ કાલે અમારા માહેથી કોઈની વર્તણુંક ફેરવાઈ

જય તેનો ભરસો નથી. માટે જેઓ જવાન ભલાંઓના મોત માટે “અકાળ મોત” કરી રહે છે પણ તમે ખાત્રીથી જાણી શકો કે તમારાં મરનાર ખેસી ઉપર નસીબદેવી હમેશ પ્રસન્ન રહેશે અને સુખ સીવાય તેની ઉપર કોઈ દુઃખો કોઈ દહાડે પણ આવી પડવાનું જ નથી તો તમે તેના મોતને “અકાળ મોત” કહી વિલાપ કરો તો વાજખી ગણાય. પણ જ્યારે તે આપણુ જાણી શકતાં નથી અને તેની ઉપર દુઃખ કોઈ પણ વખતે આવી પડવાનો સંભવ છે કે જે દુઃખ મોત આવવાથી અટકી શકે છે તો મોત ત્યારે ભલું કહેવાય છે.”

એક લાંબી જીંદગી કરતાં એક ટુંકી પણ નેક ભલી જીંદગી સારી, તેમ એક લાંબી પણ ખીજાઓને વગર ઉપયોગની જીંદગી ગુજરનાર માણસ કરતાં એક ટુંકી પણ પારકાઓને ઉપયોગી થઈ પડેલી જીંદગી ગુજરનાર માણસ વધુ સરસ ગણાય. ખુદા પાસે મુરદ માંગવી કે “ઓ ખુદા ! મારે માટે તું જે ભલું ધારતો હોય તે મને આપ.”

કોઈ ખેસી ભલી ભલાઈમાં અથવા કીર્તિની નોકે અગર વગર વાંકે ખીન ગુનાહે હાલતમાં મરી જાય તો તેના માટે હૈયાત ખેસીઓએ ધણોક શોક કરવો નહીં જોઈએ. તેને માટે કહે છે કે એક શીલસુફને વગર વાંકે ખીન ગુનાહ તેના દુશ્મનોએ વગર વાંકે મારી નાંખવા કાઢ્યો ત્યારે તેની ખાયડી ઘણી રડવા લાગી કે તેણીનો ધણી ફેકટનો વગર વાંકે ખીન ગુનાહે માર્યો જાય છે. જ્યારે તે શીલસુફ પોતાની ખાયડીને એ પ્રમાણે રડતાં જોઈ ત્યારે તેણે તેણીને કહ્યું કે “ચુપ રહે તું તું ઈચ્છે છે કે મારી ઉપર કોઈ ખરો વાંક આવે ને હું માર્યો જાઉં ?” એટલે કે તેણે કહ્યું કે “હું વગર વાંકે માર્યો જાઉં છું તેને માટે તારે દીલગીર નહીં થવું જોઈએ. હું વધારે વખત રહું અને મારીથી કોઈ ખરી ભૂલ થાય અને તે ખરા વાંક માટે હું માર્યો જાઉં અને તેથી મારી કીર્તિને ડાઘ લાગે તેના કરતાં હું વગર વાંકે મારાં નામને ડાઘ લગાડ્યા વિના મરું તે બેહતર.”

૬ વળી કોઈ અતલગનાં મરણ વેલા દીલાસો લેવા માટે ખીજો ઈલાજ એ છે જે આપણે તે મરનારનાં મરણની ખીજાઓ જેઓ ભલા અને નેકીવાલા શખ્સોનાં મરણ સાથે સરખામણી કરવી જોઈએ કે ફલાણું કેવું એક વહાલું ગુજરી ગયું ? ફલાણો કેવો ભલો નેકીવાળો સર્વેમાં માનીતો ખેસી ગુજરી ગયો ? ત્યારે તેના વહાલાંઓએ કેમ ખમયું હશે ? આવા સરખામણીનાં વિચારો આપણને દિલાશો દે છે કે મોત સર્વેને માટે સરજેલું છે.

એવું કહેવાય છે કે જ્યારે સોફ્ટીસને તેના શહેરની સરકારે ખીન ગુનાહે મારી નાખવા કાઢ્યો ત્યારે તેના મિત્રોએ તેને નહાસી જવા કહ્યું ત્યારે સોફ્ટીસે તેના મિત્રોને જવાબ દીધો કે “મોતથી નહાસીને હું ક્યાં જવાનો

હું?” એટલે “આ દુન્યામાં આવ્યા છીએ તે સધળા મરવાના છે. હું આજે મોતથી બચવા નાસી જઈશ પણ મોત મને કોઈ કાળે પણ છોડવાનું છે? માટે બહાદુરીથી કાર્તિવંત મોતે મરવું બેહેતર છે.”

માણસ આહે છે તો પોતા પર પડતી મુશ્કેલીઓ, સંકટો વટાવી શકે છે, મુશ્કેલીઓ ટાલી શકે છે પણ તે મોતને અટકાવી શકતો નથી. મોત સામે કોઈથી થવાતું નથી, તેમ મોત કોઈ પણ માણસને છોડતું નથી. પછી તે માણસ ગમેએવો બળવાન કાં નહી હોય?

રાધના દાણાંની વાત.

આપણે સરખામણીથી દીલાસો લેવો જોઈએ છે કે કોઈ પણ ધર મોત વગર ખાલી નથી કે જેણે પોતાનું કોઈને કોઈ વહાલાંને ખોયું નહી હોય. બુધીસ્તોમાં “રાધના દાણાં” ની વાત જાણીતી છે. એક જવાન બાઈ એક તવંગર આદમીનાં એકપુરા દીકરા સાથે ધામધુમથી અને ખુશી ખુશાળી સાથ પરણી હતી. તેઓને પેટે એક ધણો ખુબસુરત છોકરો જનમ્યો હતો. તે છોકરો ચાલતો થયો કે મરણ પામ્યો. તે પ્યારાં ખુબસુરત બચ્ચાંના પ્યારમાં તે બાઈ ગોયા દેવાની થઈ તે માતાએ પોતાનાં અતી વહાલાં બચ્ચાંને પોતાની છાતીએ દાખી ધરેધર ભટકવા લાગી કે “કોઈ આ બચ્ચાંને સાંઝં કરવાની દવાઈ આપો.” એક બુધીશ્ઠ ભીક્ષુક તેણીનાં મનની હાલત પામી ગયો અને કહ્યું કે “બાઈ તું ગૌતમબુદ્ધ આગળ જા તે તુંને એની દવાઈ આપશે.” તે બાઈ ગૌતમબુદ્ધ આગળ ગઈ અને કહ્યું કે “ગુરજી! મારા બચ્ચાંને સાંઝં થાય એવી કોઈ દવા તમો જાણો છો?” ગૌતમબુદ્ધ સાહેબ ખરી હકીકત પીછાણી જઈ બોલ્યા “હા હું જાણું છું.” આગલા વખતમાં એવો રીવાજ હતો કે હકીમને દવાઈ બનાવવા માટે જોઈતાં વસાણાં દર્દી પોતે યા તેના મીત્રો લાવી આપે, માટે તે દુઃખી થયેલી માતાએ બુદ્ધ સાહેબને પુછ્યું કે “દવા બનાવવા માટે હું સું વસાણાં લાઉં?” ગૌતમબુદ્ધે કહ્યું કે “થોડા રાધના દાણાં લઈ આવ પણ તે એવાં ધરમાંથી લાવજે કે જે ધરમાં કોઈને દીકરો યા બાપ યા ખાવીંદ યા કોઈ પણ માણસ મરણ પામ્યો નહી હોય.” “ઠીક છે” એમ કહી તે બાઈ પોતાનાં બચ્ચાંને છાતીએ રાખી તેણી રાધના દાણાં લેવા ગઈ. તેણીની માંગણી પરથી લોકો તુરત તેણીને રાધના દાણાં આપવા લાગ્યાં, પણ જ્યારે તે દુઃખી માતા લોકોને પુછતી કે “તમારાં ધરમાં કોઈ મરણ પામ્યું છે?” ત્યારે કોઈ કહેતું “બાઈ તું શું કહે છે? અહીં તો જીવતાં કરતાં મરણ પામેલાંઓ વધારે છે.” કોઈ કહે “હમારો છોકરો ગુજરી ગયો છે,” કોઈ કહે “હમારાં માય બાપ ગુજરી ગયાં છે,” કોઈ કહે “હમારું વહાલું ગુજરી

ગયું છે.” આ પ્રમાણે ધરેધર રખડતાં તો તેણીને માલમ પડ્યું કે કોઈ પણ ધર એવું નથી કે જ્યાં કોઈને કોઈ વહાલું મરણ પામ્યું નહી હોય. આ બનાવથી તે દુઃખી માતાનાં મનની શાંતી થવા માંડી અને તેણીએ તે બચ્ચાંને અવલમંજલ પોંહચાડ્યું અને તેણી બુદ્ધ સાહેબ આગળ પાછી ગઈ અને કહ્યું કે “તમો કહો છો તેવું ધર તો કયે નથી.” ત્યારે મહાત્મા બુદ્ધ સાહેબે આ દુન્યાની નાપાયદારીની તેણીને વધુ સમજ આપી.

આવાં અથવા એ પ્રકારનાં કોઈ પણ દુઃખો માણસ ઉપર કોઈ પણ ઘડીએ આવી પડે એ સંભવીત છે માટે આવાં આવી પડતાં દુઃખો હીંમતથી ખમવાં જોઈએ છે.

વળી બીજો સખખ એ દીસે છે કે એક રીતે જોતાં આપણાં નેક ભલાં વહાલાં માટેનો શોક આપણાં સ્વાર્થ માટે ગણાય. મરનારના ભલાં માટે આપણે કંઈ પણ કરતાં નથી. મરનારથી આપણે જે ફાયદા મેળવતા હતા તે ફાયદો ગુમ થવા માટે છે. પણ મરનારે કોઈ ફાયદો ગુમાવ્યો હોય તે માટે આપણે અફસોસ કરતા નથી.

આપણાં વહાલાંની જુદાઈ માટે આપણે જે વિલાપ કર્યે છીએ તે એક રીતે જોતાં આપણા સ્વાર્થ માટે છે. તેઓની હંયાતીમાં કેટલીકવાર એમ બને છે. એક ડાહ્યો દીકરો પોતાનાં ભવિષ્યની બેહતરી માટે બાહરગામ જાય છે ત્યારે પણ મા બાપ કેટલીકવાર રડે છે કે “દીકરો તું અમારી પાસેજ રહે, આપણે નીમક ને રોટલી ખાઈશું પણ સાથે રહે.” પોતાથી જુદાઈ નહી ખમાય તે માટે મા બાપ આ પ્રમાણે આગ્રહ કરે છે પણ તે બેટા જે હીંમતથી બહાર જાય છે તો તેનો દરજ્જો વધે છે, તેનું ભવિષ્ય ખીલે છે. જે પોતાનાં વહાલાંએને જુદાઈનો ગમ નહી લગાડવા તે બહારગામ જાય નહી તો તેની બેહતરી થાય નહી. એજ પ્રમાણે મરણ માટે પણ જાણવું.

પેહલવી પુસ્તક અર્દાએવિરાફ નામામાં મરણાર પાછળ અત્યંત શોક દેનારવા ગણ્યો છે. ત્યાં કહે છે કે મરનાર પાછળ ઘણાં આંસુઓ રેડવાથી તે મરનાર સામું દીલગીર થાય છે. પેલી દુન્યાનાં તેનાં માર્ગમાં આંસુ જાણે એક મોટી નદી બનેલી તેને નડે છે; જે પ્રમાણે તેના ખેસીઓ તેની ભલી અને પવિત્ર યાદનાં બદલે તેના પાછળ ઘણું રડણુ કરે તેમ તે મરનારનાં માર્ગમાં આડે ગોચા મોટી નદી ઓલંગવાની નડે છે. એટલે કે જે તમો મરનારનું ભણું ચાહતાં હો તો તેનાં મરણ માટે ઘણો શોક ના કરો.

આપણે ઘણીકવાર આપણી પારસી બાઈએને બીજી દુઃખી બેહનપણી-એને દીલાસો દેતી સાંભળ્યે છીએ કે “માય હવે ઘણું રડવું સાફ નથી. તારાં

ને વહાલાંઓ છે તેને જ માગીને ખોદા પર સમુરી પકડ.” આમ દીલાસા સાથે તે બાધને ધાસ્તી પણ આપે છે કે “ધણું રડણુ અને શોક કરવાથી કુટુંબમાં પાછો બીજો માઠો બનાવ બનવાની ધાસ્તી રહે છે” વીગેરે.

વળી આપણું અતલગનાં વહાલાંઓના મરણુ વેળાએ એક બીજા વિચારથી આપણે દિલાસો લેવાનો છે તે એ છે કે મરનાર અને આપણા હૈયાત ખેશીઓ વચ્ચે જુદાઈ કંઈ જનથુકની નથી. આપણુ સર્વેને એક વખત મરવાનું તો છેજ માટે આજે નહી તો કાલે આપણે તે મરનારની સંગતમાં પાછા જઈશું. આપણા સર્વ વહાલાંઓને આપણે પાછાં મળીશું, રડવાથી શોક કરવાથી મરનાર આપણી આગળ આવી આપણને મળશે નહી પણ આપણે મરનારની આગળ જઈ તેને મળીશું. મરનાર આપણાથી સદાનું જુદું પડ્યું નથી પણ એક વખત આવશે જ્યારે આપણે તેને પાછાં મળીશું.

આપણાંમાં માણસ ગુજરે ત્યારથી ચેહારમની બામદાદ સુધી ગુજરનાર માણસનું રવાન (લાશ) તો સચકાર કરી આતશ રોશન રાખી બતી રાખી હોય ત્યાં રહે છે. ઘરમાં રડણુ વગેરે થાય તે રવાન જાણી શકે છે અને તેથી તે ધણું કમકમે છે. વળી તે માણસ ગુજરે ત્યારથી ચેહારમની બામદાદ સુધી ઘણો શોક નહી કરવાથી તેટલા વખતમાં જે ક્રિયાઓ જેવી કે અવસ્તાનાં ભણુતરો, ગેહસારણું, સરોપનો કરદો, યજ્ઞસ્ને, વંદીદાદ, દર ગેહ ગેહ સરોપની બાજ વગેરે ક્રિયાથી તે મરનારના માર્ગમાં ધણી રાહત તથા મદદ મલે છે, અને તે રવાન ધણું ખુશનુદી ભરેલું રહે છે, પણ મરનાર પાછળ રહન, ઘણો શોક વગેરે કરવાથી ઉપલી ક્રિયામાં ધણું કમતરપણું થાય જેથી રવાનને ધણી હલાકી ખમવી પડે છે. મરનારને યાદ કરતાં રહેવું ખરૂં પણ ભલી દુવા ગુજરવી કે “ખુદા તેને અમર્ગીનું સુખ આપે,” “ખુદા તેને બેહેસ્ત આપે,” “ખુદા તેને સારી જગા આપે” વગેરે આમ ભલી દુવાના પ્રવાહ રવાન તરફ મોકલતા રહેવાથી રવાનનાં વલતા આશીરવાદ તેના હૈયાત ખેશીઓ, મા બાપ કે બાલ બચ્ચાં પર ઉતરે છે. આતું ગંભીરપણું આપણા બાનુઓના દીલમાં થસાવવાની જરૂર છે, અને તે પ્રમાણે ચાર દિવસ તો બને એટલો ઓછોજ શોક રાખવો સારો છે.

આપઘાત અને તેનાં માઠાં પરિણામો.*

આપઘાત આ શબ્દ સાંભલનારને ભયંકર લાગે છે. હાલમાં પેપરોમાં સઘળી કોમોમાં કંઈના કંઈ બહાણું હેઠળ આપઘાત કરવાનો પવન ગોચા ફેલાતો જણાય છે.

મારી વહાલી પારસી કોમનાં કેટલાએક જવાન્યાઓમાં સાદી સમજની પણ કોઈવાર કોતાહી જેવામાં આવે છે. થોડાં વર્ષ પેહલ્લાં પારસી જવાનોમાં આપઘાતનું પ્રમાણ લગાર વધુ જણાતું હતું. જેમાં સંસારથી કંટાળેલો સીક-નેસથી દુઃખી થયેલો અને વળી કોઈ જવાન્યો પરિક્ષામાં ફેલ થવાનાં બહાણે આપઘાત કરતો જણાતો; પણ થોડાં વર્ષ પછીથી આ દિશામાં કંઈક સુધારો થતો જેવામાં આવ્યો હતો. હાલ બેકરીનાં બહાણે યા ધંધાનાં પડી ભાંગવાનાં સખમે થોડી પણ અડચણ યા તકલીફ સોસવા સાર અશક્ત થઈ પડેલા જવાન્યાઓ જ્યારે આપઘાત કરી પોતાના જવાન કાજગરા જીવેનો અંત લાવે છે ત્યારે આવા ઉછાછલા, ઉતાવળ્યા, કમસમજ જવાન્યાઓ માટે શું માનવું જોઈએ ?

આપઘાત—એટલે માણસ પોતાની જીંદગીનો અંત લાવવા સાર કુવા, તળાવ, દરીયામાં કે ત્રેન હેઠળ પડતું મુકે યા અશીણ, એસીડ વગેરે ઝેરી વસ્તુ પી લઈ પોતાની જીંદગીનો પોતેજ અંત લાવે છે તે છે.

આપઘાત શા માટે કરે છે ?

આપઘાત કરવાના ખોટા ધખારા તથા ખ્યાલ એ હોય છે, જે માણસ ચોકકસ દર્દથી પીડાતો હોય, યા દુઃખ નહીં ખમવાથી ચાલુ માંદગીથી પીડાતો હોય તેથી, યા ધંધા નોકરી વગર બેકાર રહેવાથી, યા કુટુંબ પોશવા માટે સાંધન નહીં હોવાથી (જ્યાં પોતાની મતલબ સાચવવાનો ધખારો હોવાથી) યા મા કે બાપના ઠપકાથી નારાજ થઈ તે આપઘાત કરી જાણે પોતાનાં દુઃખનો છંડો લાવવાનો ધખારો હોય છે.

આપઘાત કરવો તે થોડા વખતનું ગાંડપણ કહેવાય. માણસ પર જ્યારે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કોઈ પ્રકારનું દુઃખ આવી પડે છે ત્યારે તે દુઃખમાંથી છુટવા સાર તે પોતે થોડા વખતનું દુઃખ નહીં ખમી શકવાથી યા વધુ વિચાર

* આ વિષય મેં “ કયસરે હિન્દ ” તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ માં લખ્યો હતો, જેમાં સુધારો વધારો કરી અત્રે લીધો છે.

કરવાની તેનામાં શક્તિ (વિચાર શક્તિ) ની કોતાહી હોવાથી આ પ્રમાણે તે ડિઠાછલું, ઉતાવળ્યું અને મુર્ખાઈ ભરેલું પગલું તે ભરે છે.

મારાં અવલોકન પ્રમાણે ઘણાએક દાખલામાં મેં જાણ્યું છે કે કેટલાકે ઉતાવળમાં પોતાની જીંદગીનો અંત લાવવા સારૂ તે ઠરાવ કરે છે. પણ તે વખતે તે જગો, યા ટાઈમ અનુકુલ ન હોય ત્યારે તે ઉતાવળ્યું કામ થોડો વખત યા થોડા દીવસ ફરજિયાત થોભાવવું પડે છે. પણ પછી નસીબ સંજોગે તેને તેટલો વખત પાછો વિચાર કરવાનો ટાઈમ મળેલો હોવાથી પોતાનો આગલો (મુર્ખાઈ ભરેલો) વિચાર પડતો મેલવો પડે છે. જેમ થતાં તેની જીંદગી બચી જાય છે અને પછી તે પસતાય છે કે “ મેં તે દિવસે ઉતાવળમાં આવું આપઘાતનું ખોટું પગલું ભર્યું હતે તો ઘણું ખુશ થતે.” આવું વિચારી તેનાથી ખોટું કામ (આપઘાત) નહીં થયા બદલ તે પસતાવો કરી ખુદનો ઉપકાર માને છે.

ધર્મ શું સીખવે છે ?

ત્યારે દુઃખનાં વખતે માણસે પોતાની વિચાર શક્તિનો ઉપયોગ કરવા થોભવું ઘટે છે. દરેક ધર્મ આપઘાત કરવાથી દૂર રેહવા સમજાવે છે. આગલા વખતમાં હિંદુઓનાં ચોક્કસ વર્ગમાં રેવાજ હતો—એમ તવારીખ ઉપરથી જણાય છે—કે એક હિંદુ ઘણીનાં મરણ પાછળ તેની વિધવા સતી થતી. આ પણ ગુનાહાજ ગણાય, કારણ પાક પરવરે નિર્માણ કરેલી ઉમરે અને કુદરતી મોતે મરવું તેજ મોત ખરું ગણાય. પણ આવી રીતે નિર્માણ થયેલાં વર્ષ પહેલેલાં પોતે આપઘાત કરે તેવો માણસ આ દુન્યામાં પડતાં દુઃખ કરતાં તે હમેશગીની દુન્યામાં તેનું રવાન ઘણું હેરાન-પરેશાન થઈ ઘણુંજ પસતાવામાં પડે છે. અહીં તો તેને ઘડીભરનું દુઃખ હોય છે, અને થોડા વખતનું હોય છે, અને અહીં તેને સધ્યારો પણ આપનારા, સમજાવનારા અને દુઃખ ભુલાવનારા પણ હોય છે, પણ તે હમેશગીની દુન્યામાં તો ઘણી હલાકી ભોગવવી પડે છે એમ સાફ ધર્મ શીખવે છે, અને તેવાં રવાનોને ત્યાં કોઈ ન તો સધ્યારો આપનાર હોય, કે ન તો કોઈ સારી સીખામણુ યા ધીરજ આપનાર હોય; પણ ખુદનો કાયદો તોડી પોતાની જીંદગીનો અંત લાવવાથી તે રવાન હમેશગીની દુન્યામાં ઘણીજ હલાકી તથા દુઃખ ખમે છે, ઘણુંજ તે કમકમે છે, ઘણું પસતાય છે, તેવાં રવાનોની ક્રિયામાં કમીપણું પણ હોય છે.

૩૦ હાર્ટમેન નામનો એક ફિલસુફ જણાવે છે કે “ઘણાઓ એવું ધારે છે કે આપઘાત કરવાથી સઘળાં દુઃખનો અંત આવી જશે અને વધારે સારી દુન્યામાં તેઓ જશે, પણ તેમ બનતું નથી. મરણ પામેલાંઓ તરફનાં ઘણાક

સંદેશા અમને મળેલા છે. આપઘાત કરવા પછી તેઓને અતીશય વેદના ખમવી પડેલી તેઓ જણાવે છે. આ જીંદગીની કુદરતે હરાવેલી હૈયાતી સુધી તેમને અહીંજ રહેવું પડે છે અને તે દરમ્યાન અતીશય ભારે વેદના ખમવી પડે છે. એક જવાન છોકરીએ ઝેર લઈ આપઘાત કર્યો હતો તેણીએ મને સંદેશો પુગાડ્યો છે કે તેણીનાં મરણ પછી તેણીની લાસ ચીરીને તપાસવામાં આવી જે વેળા તેણીને બહુજ દુઃખ થયું હતું, અને તેણી જીવતી હોય તેમ વહાડકાપની છરી ફરી ત્યારે દરેક ધા અને જખમ તેનાં જીવતાં માંસ ઉપર થયા હોય તેવું દુઃખ લાગતું હતું, અને વળી તે દુઃખ વરસો સુધી ચાલુ રહ્યું હતું.”

“એક બીજા માણસે મને સંદેશો પુગાડ્યો છે કે તેણે આપઘાત કરવા પછી તેની લાસ બાળવામાં આવી હતી જે વખતે તેને જીવતો બાળી નાખવામાં આવ્યો હોય તેવું દુઃખ થતું હતું.”

“આ પ્રમાણે જે માનવી એમ સમજે છે કે આપઘાત કર્યાથી સઘળાં દુઃખોનો અંત આવે છે, તે પોતાના ખુદા જે વિષેનાં જ્ઞાનથી અણુજાણુ હોવાને લીધે ભૂલ કરે છે. આપઘાત કરી તે પોતાનાં માની લીધેલાં, દેખઠિતાં કે ખરાં દુઃખનો અંત લાવતો નથી, પણ તે દુઃખ માત્ર બીજે રૂપે વધારે છે. દાખલા તરીકે, એક ખરેખર દુઃખી દેખાતો માણસ લેઓ, તે જો હૈયાત હોય તો તેનાં દુઃખનો ઉપાય થઈ શકે છે; અને તેનું દુઃખ કદી મટે નહીં એવું હોય તો પણ તેના ઉપાયો લેવાયાર્થી કેટલેક દરજ્જે તે ઓછું થઈ શકે છે. પણ જ્યારે તેનું શરીર નાશ પામે છે ત્યારે તે પોતાનાં સગાં વહાલાં કે સ્નેહીઓ આગળ હાજર થઈ શકતો નથી; અને છાયા રૂપે (૩૬) જે હાજર થાય તો પણ તે છાયા (૩૬) જેવાને સર્વ માણસો એકસરખી રીતે લાયક હોતાં નથી, તેથી તે ઉપર જોઈએ તેવું ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી; તેથી આપઘાત કરનારને જીવતાં જીવત પોતાનાં દુઃખની ક્યાંક કરીને ઉપાય મેળવવાને જેટલું સેહેલું અને બનવા જોગ લાગે છે એટલું મરણ પછી લાગતું નથી. આથી જેમ ઉપર જણાવ્યું તેમ જ્યાં સુધી કર્મનાં કાયદા પ્રમાણે નીરમાણ થયેલી ઘડી આવી પોંદાયે ત્યાં સુધી આપઘાત રવાનને તરેહવાર તૃણાઓ વગેરેનાં ભાનથી પીડાવું પડે છે, જે સર્વ તૃપ્ત થવાના સાંધનો હંમેશગીની દુન્યામાં હોતાં નથી.”

વળી કર્મનો કાયદો અને ઈશ્વરી અચલ ઇનસાફ અહીં ધ્યાનમાં લેવાનો છે. અધુરે આણેલાં એવાં મોતમાં મરનારનાં બાકી રહેલાં કર્મનું ફળ જે હજી ભોગવવાનું રહી ગયું હોય તે, તેને નવો જન્મ લઈ પુરું કરવું જોઈએ છે. આ પ્રમાણે ફળ પ્રાપ્ત કીધાં વગર કુદરતમાં જે કેવળ ઇનસાફ છે તેનાં

હાથથી છટકી શકાતું નથી. ત્યારે દુઃખથી હારી ખાઈ જે માણસ પોતાનો પ્રાણ પોતાનાં હાથે ખુએ છે તે તેને દુઃખ વ્યાજ સાથે પાછું સ્વીકારવાને તૈયાર રહેવું પડે છે. વળી તેઓ પોતે પોતાને દુઃખ આપે છે એટલુંજ નહી પણ એવાં આપઘાત કરનાર અણુદીઠ રીતે જીવતાં માણસોને પણ હેરાન કરે છે.

વળી જીવતાં માણસોને આપઘાત કરનારાં માણસો એક બીજી રીતે પણ નુકસાન કરતાં ગણાય છે. જે ખુરી શક્તિઓ એવાં માણસોમાં બંધ પડેલી હોય છે, તે તેમનાં મરણ પામવા બાદ છુટી થઈ જાય છે, અને તે શક્તિઓ તેનાંજ જેવાં નબલાં મનના માણસો તરફ ખેંચાઈ, તેઓનાં તેવા ગુણોને હસકેરવામાં મદદ કરે છે. આથી જો એક માણસ આપઘાત કરે તો આપઘાત કરવાને તૈયાર થયેલાં એકાદ માણસને તે થોડાજ વખતમાં સાથે લેતો જાય છે. એવા બનાવો આપણા જોવામાં વારંવાર આવે છે. એક આપઘાત થયા પછી થોડા વખતનાં અંતરે બીજો ચાલુ બને છે. વળી આપઘાત થાય તે જગો પણ જીવતાં માણસોમાં જેઓ નબલાં મનનાં હોય તેઓ માટે બહુ નુકસાન કરનાર ગણાય છે. મુંબઈનાં મેદાનમાનાં કુવાઓ તેની ચોક્કસ સાબેતી-ઓથી આપણે જોયું છે, જેમાં અનેક કાજગરા જીવોએ આપઘાત કર્યાના દાખલા બન્યા હતા. વળી સરોંડા ગામમાં તેમજ ગુજરાત તરફનાં કેટલાંએક ગામોમાં બનેલા દાખલાનો આપણને અનુભવ છે.

અકસમાત મોતે મરણ પામેલું માણસ પોતાનાં મરણ માટે જવાબદાર નથી. એકબારગી જો તેનું મરણ એવી રીતે તેનાં કોઈ પૂર્વજન્મનાં કર્મને લીધે નીપજ્યું હોય તેથી તે કર્મનાં કાનુન પ્રમાણે એક બદલો પણ હોય, તો પણ તે કામ જે જન્મમાં એ બન્યું તે જન્મમાં તેણે જાણીજોઈને કાધું નથી. જો તે વધુવાર જીવ્યો હોત તો તેણે કદાચ તેનો બદલો બીજી વધારે અસરકારક રીતે મેલવ્યો હોત.

દુઃખ માણસની કસોટી.

ખુદાસનાસીનો અભ્યાસ શીખાડે છે જે દુઃખ આપણે ગુરૂ થઈ ધડો શીખવે છે આપણે જેને દુઃખ માન્યે છીએ તે ખરું દુઃખ નહી— તે કર્મનાં ફળ ગણાય—આપણી જીંદગીમાં એક ધડો શીખવા માટેજ આ જીંદગીમાં અનુભવ લેવા સારૂ માણસો પર જાત જાતનાં દુઃખો પડે છે. માટે માણસે દુઃખ સામે ધીરજ ધરી, દુઃખને હીંમતથી ઝીલી લઈ જીંદગીમાં આગળ વધવાનું છે, પણ દુઃખ આવી પડે તો તેનાથી ડરી જઈ, હીંમત હારી વગર વિચારે આપઘાત કરનાર ખોટું પગલું ભરવું નહી. જે પ્રમાણે રાત પડ્યા પછી સહવારૂં થાય છે, જે પ્રમાણે વાદળ વિખેરાયા પછી આકાશ

ખોલ્લું થઈ જાય છે તેજ પ્રમાણે માણસ પર દુઃખ આવી પડે છે પણ પછી તેનો વખત પુરો થયા પછી સુખ પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

ખુદાસનાસો તેમજ જરથોસ્તી ધર્મ સમજાવે છે જે આપઘાત કરેલાંનાં રવાનો ચોક્કસ મુક્ત સુધી અમુક જગે રહી ઘણી હલાકી અને દુઃખ ભોગવતાં રહે છે.

આ પ્રમાણે આગળ જોયું છે કે જાણીજોઈને કવખતે મોત લાવ્યાથી અથવા આપઘાત કર્યાથી રવાન દુઃખથી મુક્ત થઈ શકતું નથી, એાર તે પોતાની પીડા વધારે છે ત્યારે દુઃખથી મુક્ત થવાનો ઉપાય શો? પેહલાં તો તપાસવું જોઈએ કે દુઃખ શું છે? દુઃખનું મુળ મનમાં છે તે ખ્યાલથી માની લીધેલું કે દેખઈતું ખરેખર હોય. કોઈ ખ્યાલથી માની લીધેલું કે દેખઈતું હશે તો તે કેટલીક કોશેષથી મટી શકશે. પણ દુઃખ ખરેખર હશે તો તે માટે લગાર ધીરજથી કામ કરવું પડશે. દુઃખ એ એક અસર છે અને તે અસર હોય તેને કારણ પણ હોય છે. આ કારણ દેખઈતું હોય યા અણદીઠ હોય—તે આપણને યાદ હોય કે નહીંખી હોય—તો પણ તે ઘણું કરી આપણા પોતાનાં અજ્ઞાનપણાથી થયેલાં આપણાં કર્મનું ફળ છે. કેટલીકવાર આવા બનાવોનો દોષ જે ઈશ્વરને ગળે ઓળવવામાં આવે છે તે મોટી ભૂલ છે. જ્ઞાન અથવા અનુભવ સેંકડો પુસ્તકો વાંચ્યાથી ન મળે તે કદાચ દુઃખમાં મળી શકે છે. ચોપડીથી મેળવેલું જ્ઞાન માત્ર અનુમાન રૂપ છે પણ અંગત મળેલો ઘડો અનુભવીક હોય છે.

પોતાનાં હાથે પોતાનું દુઃખ લાવવું એ મનનો સ્વભાવજ નથી તો જે કે ખરું સુખ છે તે જાણ્યા વગર ખાકી અને ફાતી સુખ શોધતાં મન દુઃખને આધીન થાય છે, તો પણ જે કોઈ જાણીજોઈ પોતાને હાથેજ પોતાનું દુઃખ લાવે તો તે મનનાં સંબંધમાં આપઘાત કીધા બરાબર ગણાય. આપણને જે ફરજ બજવવાની છે તે શરીર-મન-અને રવાનને એકસરખી રીતે તાલીમ આપી બજવવાની છે. એકના ભોગે બીજાને આગળ વધારવું એ એક યા બીજે રૂપે દુઃખને વધારવા જેવુંજ છે જેમ આપણે હાલ કર્યું છીએ. ત્યારે જે દુઃખમાંથી આપણે છુટવા માંગતાં હોઈએ તેમાં પાછાં જઈ પડાય છે, કારણ કે તે કામથી ગોયા આપણ કુદરતના કાયદાની સામે થતાં હોઈએ એમ લાગે છે અને તેની સજ તરીકે દુઃખ પાછું આવી ભેટે છે. પણ જે મનને હરદમ તપાસતાં રહીએ—એટલે તેમાં પડતા છાપો (વિચારો) શુદ્ધ મિનોઈ અને પ્રકાશીત હોય—તો તે વધારે જોરાવર બનતું જાય છે, એટલે તે વધારે ઉંચી જાતનું મિનોઈ જ્ઞાન સંપાદન કરવાને લાયક થાય છે. અને ખરાં સુખ—અમર સુખ—વિષે જુદોજ વિચાર ધરાવવાને લીધે એવું મન ધરાવનાર આ

જ્ઞાની સુખ અને દુઃખની કસી દરકાર પણ કરતો નથી. ગમે તેવાં સુખ કે દુઃખમાં આપઘાત કરવાનો તેને કદી પણ ખ્યાલ વટીક આવતો નથી અને હંમેશાં સતોષ સાથે રહે છે.

આપણાં બચ્ચાંઓને બચપણથીજ કંઈ કંઈ પુછવાની આદત રહે છે. તેવા વખતે તેને સીધા જવાબો સમજાવીને આપ્યાથી તે બચ્ચું જવાનીમાં આવતાં ઘણું સમજદાર ડાહ્યું બને છે. પણ કેટલાંએક અજ્ઞાન માણાપો તેવાં—પુછનાર—બચ્ચાંને પ્રથમથીજ “સુખ રહે અમથો ટવ ટવ ના કર” આમ કહી મુગાં રાખે તો તે બચ્ચું કુદરતી રીતેજ કંઈ કંઈ પુછી જ્ઞાન મેળવતું અટકી પડે છે અને તે ઓછી સમજનું અજ્ઞાન હાલતમાં ઉધરે છે. તેવાં બચ્ચાંને પોતાનું જ્ઞાન (ભેજું) ખીળવવાની કમનસીબે તક મળી શકતી નથી.

મા બાપોની ફરજ.

મારી જાણમાં આવેલો એક દાખલો અત્રે ટાંકેલો અસ્થાને નહી ગણાશે. મુંબઈમાં એક છોકરો મેત્રીકમાં ફેલ થયો તેથી તેના બાપે તે છોકરાને ઠપકો આપ્યો. આ છોકરાને ઘણું ખરાબ લાગ્યું તેથી તે છોકરો બાપના ઠપકાથી નારાજ થઈ તેને ઘરમાં રહેવા ગમ્યું નહી અને લાગ જોઈ મુંબઈથી દૂર એક શહેરમાં ગયો જ્યાં તે છોકરાનાં સગાંઓ રહેતાં હતાં. આ બાબુ ઠપકો આપનાર બાપ તે છોકરાની શોધમાં અને શીકરમાં દિવસો ગુજારવા લાગ્યો, કે રખે તે છોકરાએ કુવામાં કે દરીયામાં પડતું મુક્યું હોય તેની તપાસમાં અને શીકરમાં રહ્યો, તથા પોતાનાં સગાંઓનાં ઘરે તપાસમાં ફર્યો. વળી દેશાવરોમાં જ્યાં જ્યાં પોતાનાં સગાં વાહલાં હતાં ત્યાં કાગળો લખી પુછાવતો. ઘણા દીવસ પછી એક સગાં તરફથી ખબર મળી જે તે (ઠપકો આપનાર) બાપનો દીકરો તે સગાં પાસે હતો. મતલબ કે કોઈ બાપે ઉતાવળમાં ભૂલ કરી પોતાના દીકરાને આવા પ્રકારનો ઠપકો આપવાથી દૂર રહેવું જોઈએ છે. અગર તે ઠપકાથી નારાજ થઈ કુવામાં કે દરીયામાં અગર ત્રેન નીચે પડતું મુકી પોતાની જાંદગીનો આંકો લાવતે તો ઠપકો આપનાર બાપને જનમ સુધી પોતાની છાતીમાં ચોળોં રહી જતે, જનમ સુધી પસતાતે અને બેચેન રહેતે તે જુદો. આવા અને આવા બીજા પ્રસંગો પર મા બાપોએ પોતાનાં છોકરાંઓને નજીવાં કારણો સાર આ પ્રમાણે સખત ઠપકો આપવાથી દૂર રહેવું ઘટે છે. છોકરો મેત્રીક નહી થયો તો શું ? તેને પોતાને ફેલ થવા ગમતું હશે ? આવા વખતમાં છોકરાના બાપ અથવા વાલીએ જે છોકરો પરીક્ષામાં ફેલ થયો હોય તેને હિંમત અને ધીરજ આપવી ઘટે છે. આવો છોકરો પરીક્ષામાં નિષ્ફળ ગયો હોય ત્યારે હિંમતના શબ્દોથી તેને ધીરજ આપવી, કે “કંઈ નહી ફેલ થયો તો

શું થયું ખીજે વર્ષે તું પાસ થશે. વર્ષ હાર્યા જન્મ તો નહીં હાર્યા ? લોકો એમ નથી પુછવાનાં કે તું ક્યાં વર્ષમાં પાસ થયો છે, માત્ર એટલું પુછશે કે મેત્રીક પાસ છે કે ? ” વીગેરે હિંમતનાં શબ્દો કહી તે દુઃખી છોકરાનો ગમ ભુલાવો જોઈએ છે.

આગલા વખતમાં પારસી સંસારીક અને ધાર્મીક નાટકો પારસી એમેચ્યુયર્સો ભજવતા હતા, અને જે પ્રમાણે એક ભાષણકરતાના ભાષણથી સાંભળનારાઓ પર ભલી અસર થતી તેના કરતાં વધુ અસર આવા બોધદાયક નાટકોથી થતી હતી. જેવા કે “ જુદીન ઝઘડો ” અને “ બેહેસ્ત અને દોજખ ” વગેરે. મુંબઈમાં બેહેસ્ત અને દોજખના નાટકે પારસીઓમાં સારી અસર ઉપજાવી હતી. અને તેમાં પેલાં કમનસીબ આપઘાત કરી પોતાની જીંદગીનો અંત લાવનાર રવાનોનાં ત્યાં કેવા ખુરા હાલ થાય છે. બેહેસ્તપરના દરવાનો તે કમનસીબ આપઘાત કરનારના રવાનને પાછાં ધકેલી દે છે અને ઠપકો આપે છે કે તારાં મોત બદલ અહીં નોંધ નથી કહી દરવાન તેને કહે છે જે તારો વખત પુરો થયા વગર તું શા માટે બેહેસ્તનો દરવાજો શોધતો આવ્યો છે ? વીગેરે ધણાએક રીતે તાણાં મારી તે રવાનને પાછું નીચે ધકેલી દે છે. જેથી તે આપઘાત કરનારનું રવાન ત્યાં ધણું કમકમે છે, હલાક થાય છે, પસતાય છે તથા ધણું દુઃખ ખમે છે. આવા ચીતાર રજુ કરનાર કર્ણ હેવાલ હાલના ઉધરતા જવાન્યાઓને બતાવી તેઓના દીલમાં આપઘાત કરનારનાં ખુરા હાલ થાય તેનો ખ્યાલ થસાવવો જોઈએ છે. પણ તેવા બોધદાયક નાટકોની ગેરહાજરીમાં હાલમાં તો મુંબઈ તથા દેશાવર કશાઓમાં વટીક અમેરીકન તથા ઈંગ્લીશ પીકચરો સીનેમામાં બતાવામાં આવે છે. આવા સીનેમાનાં કેટલાં-એક પીકચરો તો આપણા આચારવિચાર તથા રહેણીકરણીને ખીલકુલ પેશ પડતાં નથી. સામું નૈતીક બાબદ પર ખોટી છાપ પાડનારાં અર્ધ નમ્મ પીકચરોથી જવાન્યાઓની નીતિનું નખોદ વાલનારાં તથા જે ત્યાં ફારસો ભજવાય છે તેથી ઉધરતા જવાન્યાઓની નીતિ ભ્રષ્ટ કરનારા પણ દેખાવો હોય છે. પેપરવાળાઓ આવા પ્રકારની છાપાછાપી કરી શકતા નથી, કારણ તેઓની તો આ સીનેમાની તરેહવાર જાહેર ખબરોથી “ ખાટવાનું ” મળતું હોવાથી પેપરવાળાનાં મોમાં કુચા મરાયલા હોય છે. જ્યારે ખીજી બાબદમાં આ પેપરવાળાઓ ઘણા શુરા અને જાણે પારસીઓની બેહતરી માટે બહાર પડી શોર-બકોર કરી મેલે છે. (મતલબ બડી ચીઝ હય.)

કુદરત ધનસાફી છે.

અગરજો મા બાપો પોતાના બચ્ચાંઓને પ્રથમથીજ ધર્મ કેળવણી આપી ખુદ તરફ પૂર્ણ ભક્તિભાવ વધારવા શીખવે તો આજનો ઉધરતો

જવાન્યો ખુદા પર પૂજ્ય ભક્તિભાવ Faith રાખવા શીખે છે, અને તે જેમ જેમ સમજતો થાય તેમ તેમ તેને મિનોઈ ખ્યાલો પર અવલોકન કરવાનો શોખ વધતો રહે છે. સંકટના વખતે તે માણસ પર દુઃખ આવી પડે છે તો તે ડહાપણથી સહન કરે છે, કારણ તેને પેદા કરનાર ખુદા પર સંપૂર્ણ Faith હોવાથી તે સમજે છે કે કુદરત ઇનસાફી છે અને ખુદાના હુકમ વગર તો કંઈ પણ થતું નથી. (મુસલમાનોનાં બચ્ચાંઓને બચપણથીજ ખુદા પર વિશ્વાસ રાખવા શીખવ્યું હોય છે તેથી તે બોલે છે કે “બગેર ખુદાકે હુકમકે ઝાડકા પત્તાખી હીલ સકતા નહી” — યાને ખુદાના હુકમ વગર ઝાડનું પાતર પણ હીલતું નથી.) ત્યારે જ્યારે માણસ પર દુઃખ આવી પડે ત્યારે ધીરજ રાખી વિચાર કરવાનો છે કે કાં નહી તે પોતાની કરણીના ફળ હોય ? આમ સમજી તે સમજી છોકરો ખુદાના કાયદાને માન આપનારો ગણાય છે અને તેના ઉપર પડતું દુઃખ તે ધીરજથી સહન કરવાની શક્તિ ધરાવે છે, અને તેટલો દુઃખી વખત પસાર થવા દે છે, જે પછી તેના મુકરર કરેલા ટાઈમે તેને સુખી થવાનો વખત પણ અનુભવવાનો મળે છે.

મુદ્રક.

શેઠ દીનશાહ શાપુરજી મસાની, બી. એ., “ક્રશો-ગર્હ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,
૧૯, બેંક સ્ટ્રીટ કોસ લેન, કોટ-મુંબઈ.

પ્રકાશક.

બાપુજી નવરોજી વાડીઆ, નારગોળ જશન કમિટી, (નારગોળ.)

